

תוכן עניינים

1. מבוא	2
2. הגדרה עצמית ולאומיות - תיאוריות, תנאים וחוקים	4
3. הכורדים כקבוצה אתנית - הסבר ורקע מקדים לקבוצה הכורדית	9
3.1 הכורדים בתורכיה	11
3.2 הכורדים בעיראק	12
3.3 כורדים באיראן וסוריה	13
4. הבדלים ונקודות דמיון בין הכורדים בעיראק לבין אלה בתורכיה	14
4.1 תרבות	14
4.2 אידיאולוגיה	18
4.3 פוליטיקה	23
5. סיכום	29
ביבליוגרפיה	31

1. מבוא

לאומיות והגדרה עצמית הינן תופעות שהחלו להתפתח בראשית המאה ה-19 כאשר עמים החלו להתאגד על בסיס מכנה משותף כזה או אחר כמו דת, גזע, תרבות, ערכים משותפים ועוד, ואלה ביקשו לכוון עבורם מדינה ריבונית שתאפשר להם להגשים ולפתח את המשתנים המשותפים ביניהם (Lauwers, & Smis, 2000, p. 43). עם זאת למרות כי תהליך זה מזוהה בעיקר כתופעה חדשה יחסית בהיסטוריה האנושית, ניתן לזהות כי כבר מתקופת התנ"ך אנשים החלו להתקבץ לכדי עמים כמו העם היהודי, והן מקרים מאוחרים יותר כדוגמת הסקסונים במאה ה-10. הרעיון היה כי קבוצה של אנשים הצליחה להתאגד על בסיס משתנה או משתנים ייחודיים שהצליחו להבדיל בינם לבין אחרים (וסרמן, 2008, עמ' 18-19, 114).

תהליך דומה המתקיים גם עם העם הכורדי. עם זה בן למעלה מ-4,000 שנה אומנם מאופיין בדת משותפת לרבים אחרים – האסלאם, אך הכורדים רואים את עצמם שונים מיתר האוכלוסייה המוסלמית סביבתם על בסיס מאפיינים תרבותיים ואתניים הכוללים בין היתר מנהגים ייחודיים, שפה שונה ושבטים שונים. משתנים אלה עזרו לאורך השנים לאחד את הכורדים וליצור חברה כורדית מובהקת (אולמרט, 1986, עמ' 61-62). ברם, חרף הייחוד התרבותי והאתני הכורדי, אלה מעולם לא הצליחו לבסס לעצמם מדינה עצמאית וריבונית משל עצמם. אומנם היו תקופות שמרבית הכורדים חיו במסגרת שבטית מאוחדת כמו בתקופת העות'מאניים, אך קריסת האימפריה העות'מאנית וכניסתם של הצרפתים והבריטים למזרח התיכון בשלהי מלחמת העולם הראשונה הובילה לפיצול חריף של הקבוצה וחלוקת האוכלוסייה בין מספר מדינות – איראן, עיראק, תורכיה, סוריה, וכן גם במדינות הקווקז (Neuberger, 2014, p. 16).

פיצול הכורדים בין המדינות עורר שאיפות לאומיות מובהקות עבור הכורדים. אלה ביקשו להתנתק מהמדינות שבהן הם נמצאו ולבסס לעצמם מדינה אחת ריבונית ועצמאית. תהליך זה לווה במאבקים רבים בין הכורדים לבין המדינה בה הם נמצאו ותהליכים אלה כללו לעיתים קרובות דיכוי תרבותי, פוליטי ומאבק עלים בין המדינה לבין הכורדים. פיצול זה הפך לאתגר משמעותי עבור הכורדים שכן לא רק שהכורדים נאלצו להתפצל בין ארבעת מדינות, אלא כל קבוצה נדרשה לנהל מאבק אישי מול המדינה אליה הקבוצה השתייכה (Neuberger, 2014, pp. 17-18).

פיצול הכורדים בין המדינות יצר לאורך השנים פערים בין הכורדים במשתנים רבים שפגעו באחדותם חרף כי האוכלוסייה עדיין שוכנת מבחינה פיזית זו לצד זו, אך הם חסומים עם גבולות של מדינות. למשל כאשר מתרכזים בשתי הקבוצות הגדולות של הכורדים בתורכיה ועיראק, ניתן לזהות כי החגים אינם מאופיינים עוד בסממנים אחידים בין הקבוצות (Aydin, 2013, pp. 90-91); החינוך והשפה הינם שונים בין הכורדים בעיראק ותורכיה (Skutnabb-Kangas, & Fernandes, 2008, pp. 45-48); ותכני המוסיקה הינם מגוונים בין הכורדים בתורכיה לבין אלה בעיראק (Dönmez, 2012, p. 328).

תהליכים דומים התקיימו תחת משתנים נוספים, למשל המעורבות והשאיפות הפוליטיות של הכורדים הינם שונים בין תורכיה ועיראק כאשר בעיראק המעורבות הפוליטית הינה חופשית ומשוכללת יותר ואילו בתורכיה היא ברובה נותרה מוגבלת (MacQueen, 2015, pp. 433-435; Watts, 2010, pp. 29-30, 36); וכן ישנן עדויות לפערים אידיאולוגיים בין האוכלוסיות האזרחיות בין שתי המדינות (BBC Monitoring European, 2011). מצד שני ישנן טענות לכך כי הפיצול בין הכורדים לא בהכרח הביא לפיצול מוחלט בין ארבעת הקבוצות וישנן עוד נקודות דמיון משותפות בין הקבוצות האידיאולוגיה של המחותרת הכורדית האלימה ה-PKK (Marcus, 2009, pp. 149, 158, 179).

2. הגדרה עצמית ולאומיות - תיאוריות, תנאים וחוקים

מטרת הפרק היא להציג תיאוריות הקשורות לתוכן המחקר כמו הגדרה עצמית, לאומיות, ומדינת לאום. מושגים אלה יעזרו לבסס תשתית תיאורטית והבנה כלפי מקרה המבחן של העבודה – הכורדים בעיראק ותורכיה. מכיוון שהפרק מתמקד בשני נושאים מרכזיים במדע המדינה – הגדרה עצמית ולאומניות, לא יהיה זה אפשרי להציג את כלל התיאוריות והגישות בשני נושאים אלה ולכן הפרק יתמקד בעיקר בגישות שיתאימו ויאפשרו להסביר מאוחר יותר את מקרה המבחן של העבודה- הכורדים בעיראק ותורכיה.

המושג הגדרה עצמית איננו מושג אחיד כי אם מושג תלוי מצבים. הגדרה עצמית חיצונית הינו מצב שבו קבוצה של אנשים הרואה את עצמה בעלת מאפיינים משותפים מבקשת לאגד את עצמה תחת משתנים אלה לכדי עם בעל זכות לריבונות עצמית וקביעת אופן החיים של הקבוצה. ואילו הפרשנות של הגדרה עצמית פנימית היא הזכות של הקבוצה לבחור ולקבוע לעצמה ממשלה. במסגרת זו של הגדרה עצמית פנימית ניתן לזהות שלוש ענפים שונים: דמוקרטיה במדינה הומוגנית; אוטונומיה או פדרליזם בה אנשים מובחנים בתוך מדינה דמוקרטית (למשל ההונגרים בסלובקיה); ואוטונומיה / פדרליזם עבור קבוצה נפרדת בתוך מערכת לא דמוקרטית (למשל "עמים טיטריים" בתוך הפדרציה הסובייטית/חבר המדינות. Neuberger, 2001, pp. 391-392).

ההבדלים בין שתי סוגי ההגדרות – חיצונית ופנימית, הוא כי ההגדרה העצמית החיצונית נועדה לקדם את עצמאותה של המדינה הריבונית, ואילו הגדרה עצמית פנימית נועדה לאפשר לקדם בין היתר את עצמאותה של קבוצת המיעוט בתוך המדינה – כמו יצירת אוטונומיה או מדינה פדראלית. למשל הצרפתים בקוויבק נהנים מסוג של הגדרה עצמית פנימית שכן הם חיים במדינה פדראלית "קוויבק" השפה הרשמית הינה צרפתית, אך הם משויכים לקנדה – כמדינה ריבונית. מתוך כך ניתן לזהות שני ממדים בולטים עבור המושג הגדרה עצמית: הגדרה עצמית למדינה ריבונית, ועצמאות בינלאומית מוכרת לעם כמו הצרפתים בקוויבק והבסקים בספרד (Neuberger, 1995, pp. 298-299).

התפתחות הגישה הגדרה העצמית הינה וותיקה וניתן לזהות שורשים שלה ממלחמת העצמאות האמריקנית ומהמהפכה הצרפתית במאה ה-18 כאשר הרעיון היה לקדם עצמאות וריבונות עממית או לאומית. תהליך זה התגבר במידה רבה במהלך המאה ה-19 כאשר עמים באירופה החלו לעמוד על זכותם להקים מדינה משלהם וכל מדינה תהיה מורכבת מעם אחד. מתוך כך העמים השונים החלו להתאגד למדינות וכל מדינה ייצגה קהילה של אנשים המוכנה לפעול על בסיס אידיאולוגי, או דתי, או תרבותי משותף או כולם ביחד, למשל אנחנו נגד הם, קשר דם בין חברי הקהילה, גזע משותף, שפה אחידה וכדומה, ומתוך כך התפתחה גם הקונוטציה האתנית. אחת הטענות השגורות היא כי יש לראות במלחמת העולם הראשונה כסכסוך מתחים שנולדו מתוך מדינות הלאום הרבות שנוצרו קודם לכן באירופה ואלה הפכו לתהליכים אכזריים של שפיכות דמים בזירה הבינלאומית. עמים משועבדים דרשו מדינה, וקבוצות אידיאולוגיות לוחמניות הצטרפו גם-כן למאבק (Lauwers, & Smis, 2000, p. 43).

היו אלה סיום מלחמות העולם שהובילו להכרה בינלאומית רשמית בזכות להגדרה עצמית של עמים וקהילות. תכנית 14 הנקודות של הנשיא האמריקני ווילסון, להסדרת סיום מלחמת העולם הראשונה קבעה בין היתר מספר עקרונות גם עבור הסוגיה של הגדרה עצמית כאשר הכוונה הייתה לאפשר קביעת גבולות ריבוניים על בסיס ריכוזי קבוצות אתניות. כך למשל סעי 12 קבע כי: "יש להבטיח לחלק התורכי של האימפריה העות'מנית בהווה ריבונות בטוחה, אבל שאר הלאומים